

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ, ЯКИЙ ВЧИНЯЄ КОРУПЦІЙНІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА

FORENSIC DESCRIPTION OF THE IDENTITY OF A CRIMINAL WHO COMMITS CORRUPTION OFFENSES IN THE FIELD OF HOUSING

Бруско К. М., здобувач

Донецького юридичного інституту МВС України

У статті, узагальнено дані про службових осіб, які брали участь у вчиненні злочинних дій у сфері житлового будівництва. Як правило, кримінальні правопорушення вчиняють чоловіки, віком від 30 до 49 років. Переважна більшість притягнутих до відповідальності мають вищу освіту. У вчиненні корупційних дій беруть участь службові особи суб'єктів контролюючих органів за сферою житлового будівництва (керівники, головні бухгалтери, виконавчі робіт, майстри дільниць, бригадири), які є співвласниками підприємств з ознаками фіктивності. Вчиняючи розкрадання у цій сфері з корисливих мотивів, такі особи широко використовують у виборі способів свій авторитет, професійні знання, дружні, життєві та інші зв'язки з особами у різних господарських і державно-владних структурах. Злочинні посягання у більшості випадках вчинено у складі групи, а кількість співучасників не перевищувала двох осіб.

На основі вивчення практики діяльності правоохоронних органів та інших відомостей про особу підозрюваного у кримінальних провадженнях про розкрадання у сфері житлового будівництва надана криміналістична характеристика особи злочинця: це особи, які займають керівні посади у даній сфері та наділені повноваженнями з управління персоналом і розпорядження майном; володіють знаннями житлового процесу, обліку, звітності; корисливі, амбітні, жадібні, владні, корупційні; середнього віку, з вищою або базовою вищою освітою; володіють життєвим і професійним досвідом; використовують зв'язки у різних господарських і владних структурах; раніше не судимі; сімейні, мають дітей., надана криміналістична характеристика особи злочинця та її поведінки, що включає в себе етапи вчинення злочину, а також дії особи на кожному з етапів.

У структурі криміналістично-значимої поведінки службової особи визначено дії по підготовці до вчинення, безпосереднього вчинення та приховування злочинних дій на ринку житла. На етапі підготовки до вчинення корупційного кримінального правопорушення посадовець оцінює умови обстановки та здійснює певні дії, які полегшують досягнення злочинної мети. Умови обстановки зумовлюють поведінку під час учинення корупційного кримінального правопорушення. Наступний етап поведінки – це безпосередньо отримання неправомірної вигоди. Зазначені дії полягають у прийнятті особою пропозиції надати неправомірну вигоду для себе чи третьої особи; прийнятті обіцянки надати неправомірну вигоду для себе чи третьої особи; одержанні неправомірної вигоди для себе чи третьої особи; проханні надати неправомірну вигоду для себе чи третьої особи; вимаганні надати неправомірну вигоду. Дії по приховуванню злочинних дій передбачають такі форми: активні дії щодо приховування слідів; використання результатів службових кримінальних правопорушень для вчинення інших; протидія досудовому розслідуванню; ухилення від фінансового, державно-архітектурного, житлово-будівельного контролю; легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом.

Ключові слова: будівництво, житло, корупція, розслідування, кримінальне провадження, особа, злочинець.

The article summarizes data on officials who participated in the commission of criminal acts in the field of housing. As a rule, criminal offenses are committed by men between the ages of 30 and 49. The vast majority of those prosecuted have higher education. Officials of the subjects of controlling bodies in the field of housing construction (managers, chief accountants, contractors, foremen, foremen), who are co-owners of enterprises with signs of fictitiousness, take part in committing corruption. In committing embezzlement in this area for selfish motives, such individuals make extensive use of their authority, professional knowledge, friendship, life and other connections with individuals in various economic and governmental structures in the choice of methods. In most cases, criminal encroachments were committed as part of a group, and the number of accomplices did not exceed two.

Based on a study of law enforcement practices and other information about the identity of a suspect in criminal proceedings on theft in the field of housing construction provided a forensic characterization of the offender: these are persons who hold senior positions in this area and have authority to manage personnel and dispose of property; have knowledge of the housing process, accounting, reporting; selfish, ambitious, greedy, powerful, corrupt; middle age, with higher or basic higher education; have life and professional experience; use connections in various economic and power structures; not previously convicted; family, have children., provided a forensic description of the offender and his behavior, which includes the stages of the crime, as well as the actions of the person at each stage.

The structure of criminally significant behavior of an official defines actions to prepare for the commission, direct commission and concealment of criminal acts in the housing market. At the stage of preparation for the commission of a corruption offense, the official assesses the conditions of the situation and takes certain actions that facilitate the achievement of the criminal goal. The conditions of the situation determine the behavior during the commission of a corruption criminal offense. The next stage of behavior is to directly obtain illicit benefits. These actions consist in the acceptance by the person of an offer to provide an illegal benefit for himself or a third party; accepting a promise to provide an improper benefit to oneself or a third party; receiving illegal benefits for yourself or a third party; requests to provide undue benefit to themselves or a third party; extortion to provide improper benefit. Actions to conceal criminal acts include the following forms: active actions to conceal traces; using the results of official criminal offenses to commit others; counteraction to pre-trial investigation; evasion of financial, state-architectural, housing and construction control; legalization of proceeds of crime.

Key words: construction, housing, corruption, investigation, criminal proceedings, person, criminal.

Шлях становлення України як сучасної європейської правової та демократичної держави характеризується глибокими принциповими змінами практично в усіх сферах суспільного життя. Такі зміни обумовлюють необхідність реформування правової системи України, зумовлюють прискіпливе ставлення до реалізації принципу законності, підвищення ролі правової науки у суспільстві.

Відповідно до Конституції України, органи державної влади та місцевого самоврядування, їх службові особи

зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачений Конституцією та законами України [1]. Ці положення Конституції поширюються на всіх без винятку службових осіб, незалежно від того, чи є вони представниками законодавчої, виконавчої або судової гілки влади, виконують свої службові обов'язки у державному чи громадському апараті, в органах місцевого самоврядування або на окремих підприємствах, в установах чи організаціях. Не має також значення службове

становище особи, відомча чи галузева належність органу, сфера його діяльності, характер та обсяг повноважень або форма власності, на підставі якої створені та функціонують підприємства, установи і організації. Виконання службовими особами своїх службових функцій на підставі, в межах і у порядку, передбачених Конституцією, законами та іншими нормативними актами України, забезпечує нормальну діяльність на всіх рівнях управління [2, с. 3].

Важливим структурним елементом криміналістичної характеристики злочинів, які підлягають доказуванню, є дані про особливості особи злочинця. Особа як об'єкт дослідження передбачає багатоаспектний та багаторівневий аналіз її сутності [3, с. 251]. У свою чергу, особа злочинця як складовий елемент криміналістичної характеристики вивчається майже всіма вченими-криміналістами. Однак питання про ознаки та властивості особи злочинця, які потрібно досліджувати в межах криміналістичної характеристики, залишається відкритим. Під криміналістичним вивченням особи варто розуміти встановлення криміналістично значимої інформації про особу злочинця, жертву злочинного посягання й інших учасників процесу розслідування [4, с. 28].

Як справедливо зазначав В. О. Образцов, із всієї чисельності властивостей і відношень злочинця, інтерес криміналістики викликають лише ті із них, які «беруть участь» у процесі детермінації механізму злочинів, обумовлюють особливості його відображених можливостей у процесі слідоутворення і, разом з тим, випробують і закарбовують у собі вплив інших осіб, предметів, процесів, які з ними взаємодіють [5, с. 146].

На думку Ю. М. Антоняна особа злочинця є не що інше, як модель, абстракція, що поєднує в собі найбільш характерні особливості особи злочинця як соціального та психологічного типу. Далеко не кожна людина, яка вчинила злочин, може бути названа представником цього типу, оскільки останній складається тільки з його характерних представників [6, с. 20]. Як вважає Є. К. Волконська, особа злочинця – це досить складний комплекс ознак, властивостей, зв'язків, відносин, які характеризують особистість, її моральний світ, що взяті в розвитку і в взаємодії з соціальними та індивідуальними життєвими умовами, які в тій чи іншій мірі визначили вчинення злочину [7, с. 19]. М. І. Єнікеєв зазначає, що особа злочинця – це сукупність типологічних якостей індивіда, які обумовили вчинене ним злочинне діяння [8, с. 47]. У свою чергу С. А. Шалгунова, визначає, що особа злочинця, як і будь-якої іншої людини, характеризується різноманітним ознак: демографічних (статус, віком, станом здоров'я), моральних (світоглядом, інтересами, спрямованістю), соціальних (трудова, сімейно-побутова) та психологічних (емоціями, темпераментом, вольовими якостями тощо). Ці ознаки відбиваються у індивідуальних властивостях особи злочинця, його відносинах з потерпілим. У психології існує визначення психологічної структури особи, що складається з чотирьох підструктур: спрямованість особи (потяги, бажання, інтереси, ідеали, світогляд, переконання), що формується у процесі виховання; досвід (знання, вміння, навички і звички, набуті особистим досвідом, навчанням, але вже з помітним впливом біологічних якостей особи); охоплене індивідуальні особливості окремих психічних процесів як форм відображення, це – емоції, відчуття, мислення, сприйняття, увага, почуття, воля, пам'ять; біологічно обумовлена, що поєднує темперамент особи, її статеві і вікові якості, а також патологічні зміни [9, с. 128-129].

Вивчення особи злочинця як елемента криміналістичної характеристики дозволяє одержати необхідні дані для розкриття злочину, вибору і використання найбільш ефективних тактичних прийомів [10, с. 549]. У криміналістичних дослідженнях здійснюються спроби надати вичерпний перелік криміналістично значущих властивостей і відносин окремих елементів злочинної події і його

центральної фігури – суб'єкта. Теорія і практика показують, що не існує якого-небудь одного типу злочинців, і що насправді існують багато типів, що значно різняться один від одного.

Важко не погодитись з позицією О. М. Коршунової та О. О. Степанова, які зазначають, що злочини вчиняються конкретними особами, які мають певну сукупність ознак, що характеризують їх в особистісному відношенні та є основою для їх визначення як суб'єктів посягання. Суб'єкт посягання є елементом системи злочину, конкретною особою, яка фактично вчинила суспільно небезпечне діяння, центральною фігурою в системі посягання. Від нього залежить створення, функціонування і розпад системи злочину. Він продукт суспільства, середовища, у якій виріс, виховувався, живе і працює. У нього є розум, воля, емоції, знання, потреби і навички, що визначають його відношення до дійсності, до своєї поведінки та вчинення злочинного посягання [11, с. 63].

На думку І. Ф. Герасимова, криміналістично значущими властивостями, які характеризують суб'єкт, є: статево-вікові, фізичні, психологічні характеристики особистості [12, с. 332]. М. П. Яблоков робив акцент на інтересах і потребах особи, знаннях, переконаннях, інтелектуальних, вольових властивостях, темпераменті тощо [13, с. 22]. Ю. М. Антонян, окрім перерахованих вище властивостей, включав такі, як соціальний і сімейний стан, професійну приналежність, освітній і культурний рівень, біологічні і психологічні особливості суб'єкта [6, с. 217]. Крім того, В. О. Образцов звертав увагу на наявність або відсутність легального доступу до предмету посягання, співвідношення місця проживання, роботи, відпочинку суб'єкта з місцем вчинення злочину [5, с. 41].

Сучасний етап розвитку криміналістики, зокрема, слідчої тактики і методики, завданнями боротьби зі злочинністю та злочинами, вчиненими службовою особою з використанням своїх повноважень, вимагають ретельного вивчення з метою характеристики особи встановленого злочинця, зокрема, інформації про властивості: а) соціальні – соціальне положення особи, його освіта, національність, сімейний стан, професія та ін.; б) психологічні – світогляд, переконання особи, його знання, навички, звички, емоції, почуття, темперамент та ін.; в) фізіологічні – анатомічні та функціональні ознаки особи, біохімічні особливості його крові, слини, поту та ін. Визначити вичерпний перелік криміналістично значущих властивостей елементів злочинної події можна лише в результаті вивчення співвідношення суб'єкта до певного виду злочинів, наявності потреб, які задовольняються за рахунок вчинення злочину, тобто мотиву злочинної діяльності. Адже новий погляд на людину має виходити з того, що вона є активним учасником суспільних відносин, суб'єктом перетворення об'єктивної реальності і водночас не позбавлена своєї суто людської природи, неповторних індивідуальних властивостей, внутрішніх (суб'єктивних) особливостей [14, с. 3; 15, с. 118].

Враховуючи вищевикладене та на підставі вивчення матеріалів кримінальних проваджень, практики діяльності правоохоронних органів узагальнено дані про службових осіб, які брали участь у вчиненні злочинних дій у сфері житлового будівництва. Як правило, кримінальні правопорушення вчиняють чоловіки (78 %) віком від 30 до 49 років (80 %). Переважна більшість притягнута до відповідальності (85 %) мають вищу освіту. У вчиненні корупційних дій беруть участь службові особи суб'єктів контролюючих органів за сферою житлового будівництва (вивчення матеріалів кримінальних проваджень щодо осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, виявляє такі дані щодо їх службового становища: керівники будівельних організацій та їх заступники (12,5 %); керівники будівельно-монтажних підрозділів, ділянок будівництва та їх заступники (18,0 %), виконавчі робіт,

майстри дільниць, бригадири (28,0 %); працівники бухгалтерії (12,0 %); комірники (15,5 %); проектувальники (5,5 %); інші категорії матеріально відповідальних осіб (8,5 %). Характерними особливостями зазначених категорій осіб є їх доволі високі соціальний статус та рівень освіти (здебільшого технічної або економічної), знання специфіки будівельної діяльності (окремих технологічних процесів), наявність досвіду та професійних навичок у цій сфері). У 16 % випадків вони є співвласниками підприємств з ознаками фіктивності. Вчиняючи розкрадання у цій сфері з корисливих мотивів, такі особи широко використовують у виборі способів свій авторитет, професійні знання, дружні, життєві та інші зв'язки з особами у різних господарських і державно-владних структурах. Злочинні посягання у 30 % вчинено у складі групи. У 45 % проваджень кількість співучасників не перевищувала двох осіб (групи чисельністю три особи траплялись у 24 %; чотири особи – у 21 %; п'ять і більше осіб – у 9 %).

У широкому плані, усіх службових осіб, які брали участь у вчиненні кримінальних правопорушень у сфері будівництва житла, необхідно розподілити на такі категорії:

1) особи, які, зловживаючи службовим становищем, вчиняють юридично значущі дії, що мають значення на етапі підготовки, вчинення та приховування злочину (представники органів місцевої влади, нотаріуси та ін.). Це службові особи будівельних управлінь, організацій: виконроби, начальники будівельних дільниць, працівники проектно-кошторисних інститутів, керівні працівники (головні інженери, механіки та інші керівники служб і підрозділів). Особливості вчинення злочинів посадовими особами: використання службового становища та повноважень; наявність розгалужених виробничих і корумпованих зв'язків з постачальниками, замовниками та посадовими особами керівних організацій та державних органів; використання криміногенних факторів галузі та недоліків організаційно-правового характеру; транспортними організаціями здійснюються розкрадання грошових коштів, матеріальних цінностей в великих розмірах і, як правило, тривалий період часу; зосередження в одних руках власних повноважень, контролюючих функцій; підвищена організованість і латентність дій; продумування способів розкрадання будівельних матеріалів і механізму приховування слідів злочинної діяльності;

2) керівники середньої ланки й працівники банків, які забезпечують проведення різноманітних банківських переказів та електронних платежів (відіграють роль посередників, особливо не беручи участь у схемі);

3) фахівці вузького профілю, які використовують комп'ютерні, фінансові та інші технології з метою підготовки документів, утручання в роботу комп'ютерних мереж тощо (операционісти банків, програмісти, оператори комп'ютерних систем);

4) особи, які виконують технічні й допоміжні функції, зокрема при вчиненні підроблення документів (бухгалтери, економісти, виконроби, комірники, вантажники, водії та ін.), а також підставні особи. Працівники бухгалтерсько-рахункових відділів вчиняють розкрадання як вправованих, так і невправованих грошових коштів. Особливостями скоєння злочинів даною категорією осіб є: обов'язки головних (старших) бухгалтерів, їх замісників, касирів, бухгалтерів розрахункових відділів забезпечують їм доступ до фінансових ресурсів; ця категорія осіб добре знає механізм банківських, касових і господарських операцій, неоліки в цих операціях; більшість осіб, які входять до цієї групи, є жінками, що дозволяє здійснювати розкрадання грошових коштів тривалий час, користуючись поблажливим ставленням до них керівників – в основному чоловіків. Як правило, розкрадання будівельних матеріалів вчиняється кваліфікованим способом, який полягає в утворенні невправованих надлишків, розкраданні будівельних матеріалів та їх подальшій реалізації;

5) високопоставлені чиновники різних контролюючих організацій, які забезпечують загальне корупційне прикриття злочинної діяльності.

Як бачимо, практично всі корупційні кримінальні правопорушення на ринку житла потребують участі кількох осіб – тобто, вчиняються групою (70,7 %), склад групи від 2-х осіб (15,4 %) до більше п'яти (55,3 %). Науковці зазначають [16, с. 77], що за способами утворення групи формувалися, як: добровільні об'єднання або шляхом втягування в групу організатором (ініціатором) потрібних осіб з використанням службової залежності (у будівельних корпораціях), що стосується злочинів на вторинному ринку, групи формувалися на підставі спільного відбуття покарання (11,9 %); спільної праці у легальному бізнесі (31,5 %). Характерними ознаками групи є високий рівень організованості (21,7 %); програмно-цільовий характер діяльності (37,8 %); чітко визначений лідер (18,2 %); впливові (в суспільному плані) учасники групи (21,7 %); розподіл ролей з урахуванням посадових функцій або професійних навичок (37,8 %); професійні знання у сфері обігу житла (44,8 %); організатор (лідер) виконував наступні функції: розроблення загальних схем злочинної діяльності (37,8 %) та безпосередня участь у вчиненні підготовчих дій (11,9 %); утягування співучасників, підбір і розподіл ролей між ними (28,7 %); загальне керівництво злочинною групою (37,8 %); легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом (9,8 %); налагодження корупційних зв'язків з працівниками контролюючих і правоохоронних органів (7,7 %).

Як зазначає С. В. Князев, у характеристиці особи злочинця вагоме місце займає й його поведінка (що відображає об'єктивну сторону кримінального правопорушення з точки зору кримінального права, а способи підготовки, вчинення та маскування з точки зору криміналістики). Цей елемент частково розглядався науковцями, але інформація не систематизувалася взагалі, або систематизувалася з точки зору потреб інших наук, або систематизувалася в контексті вчинення шахрайства на ринку житла [17, с. 25].

Наявність декількох варіантів корупційної поведінки констатує Л. Н. Герасіна [18, с. 141]. Однак, на нашу думку, вони мають різні моделі мотивації, що впливають на тактику дій працівників поліції щодо протидії службовим кримінальним правопорушенням. Дії під час учинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності становлять певну модель криміналістичної поведінки. Оскільки головною метою аналізованих кримінальних правопорушень є отримання неправомірної вигоди, то класифікацію слід здійснювати за двома критеріями – етапом злочинних дій (підготовка, учинення, приховування) та шляхом досягнення злочинної мети (сприяння, отримання вигоди, масування). Така класифікація враховує як цілісні склади кримінальних правопорушень, притаманні окремим етапам злочинної діяльності, так й окремі способи злочинних дій у межах складів кримінальних правопорушень.

На етапі підготовки до вчинення корупційного кримінального правопорушення посадовець оцінює умови обстановки та здійснює певні дії, які полегшують досягнення злочинної мети. Умови обстановки зумовлюють поведінку під час учинення корупційного кримінального правопорушення. Посадовець їх оцінює як сприятливі чи несприятливі (сприятливі особа використовує для досягнення мети, до несприятливих пристосовується, змінюючи свої дії або власне умови на сприятливіші). Посадовець може цілком і правильно оцінювати умови об'єктивної обстановки, випадково або умисно нехтувати ними, обираючи спосіб дії, від чого залежить досягнення цілей [19, с. 37].

Фактично отриманню неправомірної вигоди сприяють дії, які можна виокремити як склади кримінальних правопорушень (ст. 364, 365, 366 КК України). На цьому етапі

вчинення корупційного кримінального правопорушення, згідно з матеріалами кримінальних проваджень, поведінка передбачає низку дій з підготовки до вчинення, а саме: підшукування засобів учинення; підготовка відповідних документів; підроблення документів; підшукування інших співучасників кримінального правопорушення; створення ситуації, що полегшує втілення злочинного задуму; звільнення або переведення на інші посади підлеглих; обмеження доступу до інформації.

Наступний етап поведінки – це безпосередньо отримання неправомірної вигоди. Зазначені дії полягають у прийнятті особою пропозиції надати неправомірну вигоду для себе чи третьої особи; прийнятті обіцянки надати неправомірну вигоду для себе чи третьої особи; одержанні неправомірної вигоди для себе чи третьої особи; проханні надати неправомірну вигоду для себе чи третьої особи; вимаганні надати неправомірну вигоду.

Одним із варіантів отримання неправомірної вигоди є незаконне збагачення, тому доцільно доповнити форми криміналістичної поведінки: набуття у власність активів у значному розмірі; передання активів, законність набуття яких не підтверджено доказами інших осіб. Необхідно розмежувати отримання неправомірної вигоди безпосередньо й у вигляді незаконного збагачення. Стосовно цього питання ми поділяємо думки науковців, згідно з якими одержання неправомірної вигоди відбудеться в разі, якщо службова особа отримує винагороду для себе чи третьої особи за вчинення чи невчинення в інтересах того, хто надає неправомірну вигоду, або в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службових повноважень, а якщо ж службова особа одержує незаконну винагороду без такої умови, то її дії становлять склад незаконного збагачення [20, с. 76].

Також до форм поведінки під час одержання неправомірної вигоди належать такі: одержання неправомірної вигоди за вплив на прийняття рішення особою, уповно-

важеною на виконання функцій держави, поєднане з вимаганням такої вигоди, або без вимагання. На етапі отримання неправомірної вигоди трапляються також форми поведінки, що є невід'ємною складовою отримання, а саме її надання: особа пропонує чи обіцяє (погоджується) за таку вигоду або за надання цієї вигоди третій особі вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави; надання неправомірної вигоди за вчинення дій чи бездіяльність із використанням наданих їй повноважень в інтересах того, хто пропонує чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи; пропозиція посередника здійснити вплив на вповноважену особу за надання цієї вигоди, тобто повідомлення про наявність можливості й наміру (бажання) здійснити вплив у разі надання неправомірної вигоди.

Наступною складовою криміналістичної поведінки під час учинення кримінальних правопорушень у сфері житлового будівництва є приховування факту або ознак кримінального правопорушення, яка передбачає такі форми: активні дії щодо приховування слідів; використання результатів службових кримінальних правопорушень для вчинення інших; протидія досудовому розслідуванню; ухилення від фінансового, державно-архітектурного, житлово-будівельного контролю; легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом.

Таким чином, на підставі вивчення кримінальних проваджень, як правило, корупційні кримінальні правопорушення у сфері житлового будівництва вчиняють особи, які займають керівні посади у даній сфері та наділені повноваженнями з управління персоналом і розпорядження майном; володіють знаннями житлового процесу, обліку, звітності; корисливі, амбітні, жадібні, владні, корупційні; середнього віку, з вищою або базовою вищою освітою; володіють життєвим і професійним досвідом; використовують зв'язки у різних господарських і владних структурах; раніше не судимі; сімейні, мають дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Бондаренко Д. А. Розслідування зловживань владою або службовим становищем та перевищень влади або службових повноважень (криміналістична характеристика та початковий етап розслідування) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Харків, 2009. 18 с.
3. Курс криміналістики. Особенная часть / отв. ред.-сост. В. Е. Корноухов. Москва : Юристъ. Т.1. Методики расследования корыстных преступлений. 2001. 634 с.
4. Тищенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.
5. Образцов В. А. Проблемы совершенствования научных основ методики расследования преступлений : дисс. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 1985. 374 с.
6. Антонян Ю. М. Особо опасный преступник: монография. Москва: Проспект, 2014. 310 с.
7. Волконская Е. К. Предупреждение насильственных преступлений: уголовно-правовой и криминологический аспекты: монография. Москва: Юрлитинформ, 2014. 184 с.
8. Еникеев М. И. Юридическая психология: учебник. Москва: НОРМА, 2005. 624 с.
9. Шалгунова С. А. Особа насильницького злочинця: монографія. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2012. 548 с.
10. Шепітько В. Ю. Соціально-психологічні характеристики особи злочинця в криміналістиці: проблеми використання типології та можливостей моделювання. *Вибрані твори*. Харків : Видавнича агенція «Апостіль», 2010. С. 548–556.
11. Курс криміналістики : Обще-теоретические вопросы. Криминалистическая техника. Криминалистическая тактика : [в 3 т.] / под ред. О. Н. Коршунова, А. А. Степанова. Т. 1. СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. 683 с.
12. Герасимов И. Ф. Общие положения методики расследования преступлений. Криминалістика : учеб. / под. ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. Москва, 1994. С. 324-